

Løvel Syd

- bebyggelsesspor fra yngre bronzealder og ældre germansk jernalder

Malene R. Beck
&
Dorthe Kaldal Mikkelsen

Viborg Stiftsmuseum 2006

Bygherrerapport nr. 13

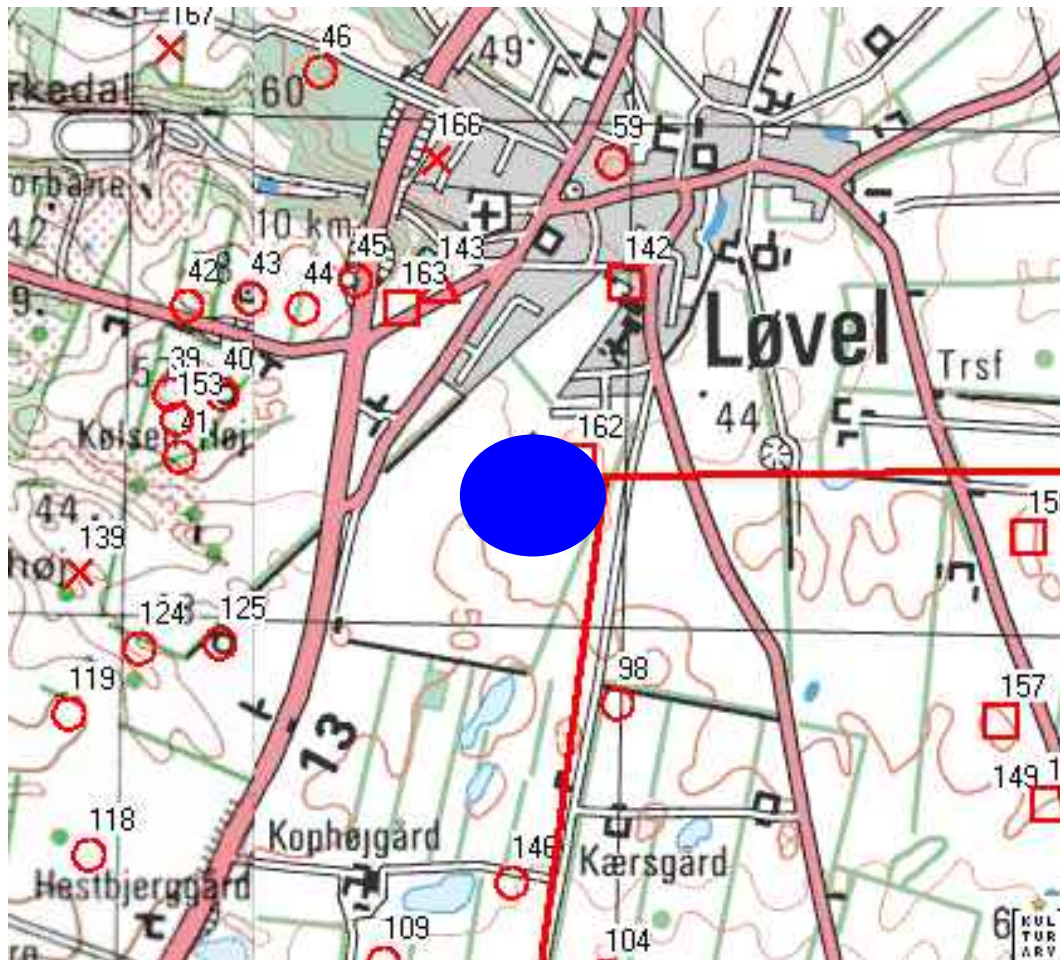
Bygherre: Tjele Kommune

Indledning

Løvel ligger ved den gamle hovedfærdselsåre ned gennem Jylland – Hærvejen – og området omkring lokaliteten Løvel Syd er rigt på fortidsminder. Der er registreret mange gravhøje og bopladsspor fra oldtiden. Gravhøjene er fra henholdsvis stenalderen og bronzealderen. Det vidner fund gjort i nogle af højene om. Der er endvidere fundet et par storstensgrave fra ældre jernalder ikke langt fra Løvel Syd. I en af dem var der en kvinde begravet. Med sig i graven havde hun fået ti lerkar og en jernkniv, foruden at hun bar et fint smykke i form af en såkaldt fibula (broche).

Som regel har man boet relativt tæt ved gravhøjene, og der er da også fundet bopladsspor både fra stenalder, bronzealder og ældre jernalder i området, men der var ikke tidligere registreret fund i området syd for Løvel.

Så da Tjele Kommune i 2002 ønskede at byggemodne netop en del af dette område blev også bebyggelse fra yngre jernalder lokaliseret og gav dermed yderligere et vigtigt bidrag til områdets historie og udviklingen af oldtidens bebyggelsesmønster.

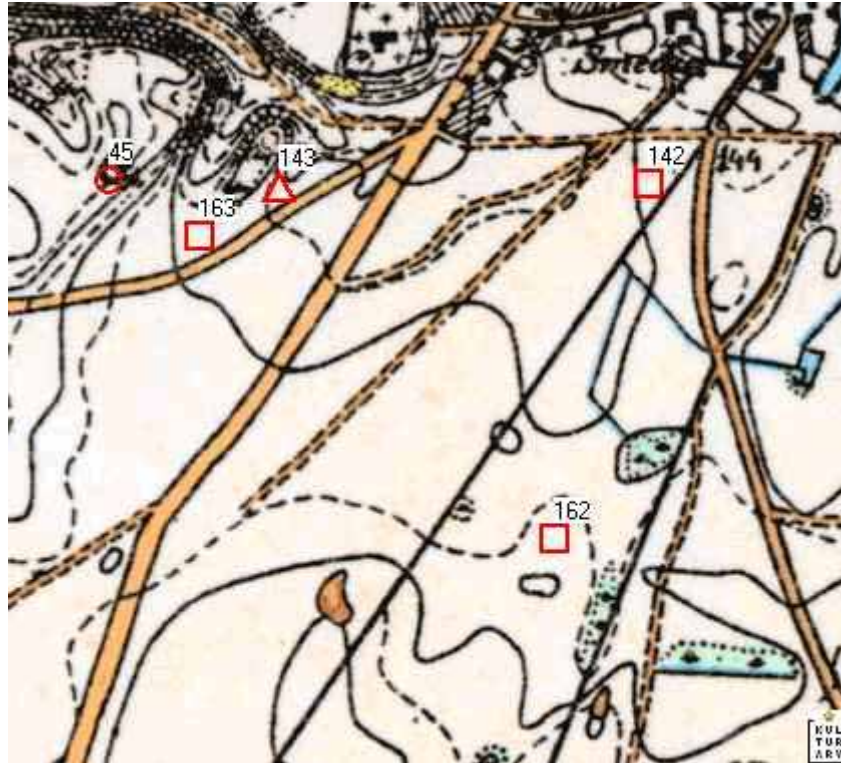
Figur 1. Arkæologiske lokaliteter ved Løvel. Kort fra DKC.

Gravhøje er angivet med cirkler, bopladser med firkant og andre fund med X.

Løvel Syd-lokaliteten ligger indenfor den blå cirkel og har nr. 162.

Der blev foretaget en omfattende prøvegravning af et i alt ca. 7 ha stort areal. Efterfølgende blev der udgravet ca. 8.500 m². Udgravningen fandt sted i sensommeren og efteråret 2002.

Løvel ligger på et større plateau, der mod nord og vest afgrænses af et stærkt kuperet terræn ned mod Skalsådalene og mod øst af Rødåen og Rødsøområdet. Mod syd er området let kuperet og karakteriseret af en del småsøer og mosehuller.

Figur 2. Bopladsens (nr. 162) beliggenhed i relativt plant terræn med svage højninger / lavninger samt et par mindre mosehuller.

En udgravning af et så stort areal foregår ved en såkaldt fladeafdækning. Med en gravemaskine forsynet med en bred rabatskov, fjernes muldlaget. Herefter fremstår anlægssporene som mørke pletter i den lyse undergrund. Der ses spor efter hustomter i form af stolpehuller, samt spor efter nogle af de mange aktiviteter der er foregået på bopladsen i form af forskellige nedgravninger/gruber. Eksempelvis kogegruber, materialegruber – der ofte siden er anvendt til affald – og slaggegruber, der vidner om jernudvinding.

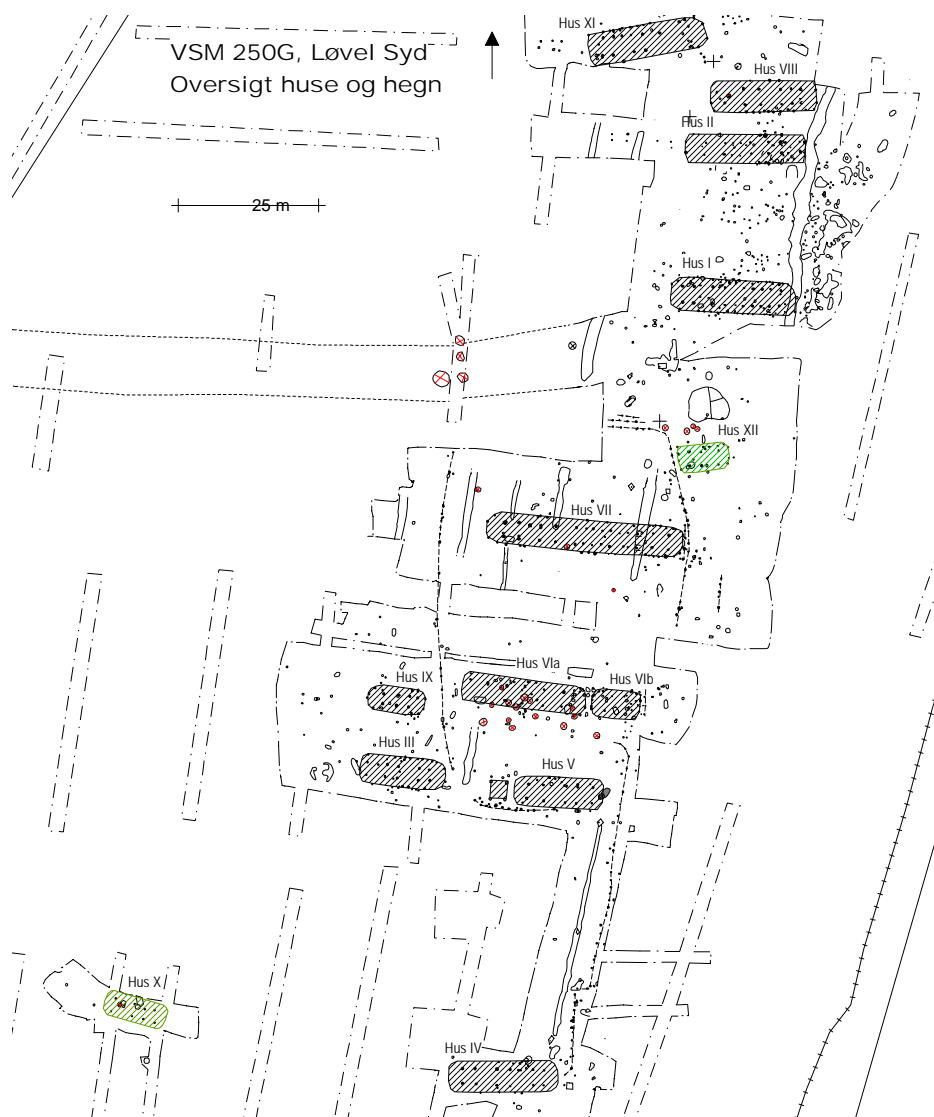
Undersøgelsens resultater

De ældste spor efter menneskelig aktivitet på lokaliteten Løvel Syd var en grube (K336) med lerkarskår (250G156), et par flintafslag og et par stumper brændt knogle. Lerkarskårene kunne dateres til yngre stenalder, som perioden 4000-2000 f.Kr.f. kaldes. Det var ikke muligt, at bestemme grubens funktion.

Fra yngre bronzealder (1100-500 f.Kr.f) blev der undersøgt en (muligvis to) hustomter samt adskillige koge- og affaldsgruber.

I ældre germansk jernalder (400-550 e.Kr.f.) har der ligget en landsby i Løvel Syd. På den udgravede del af denne har der ligget fem-seks gårde i en-to faser. Desuden blev der fundet diverse gruber, her i blandt tre, der viste spor efter jernudvinding på stedet.

Endelig blev der fundet spor efter marker, såkaldte højryggede agre, fra middelalderen (1050-1500 e.Kr.f.).

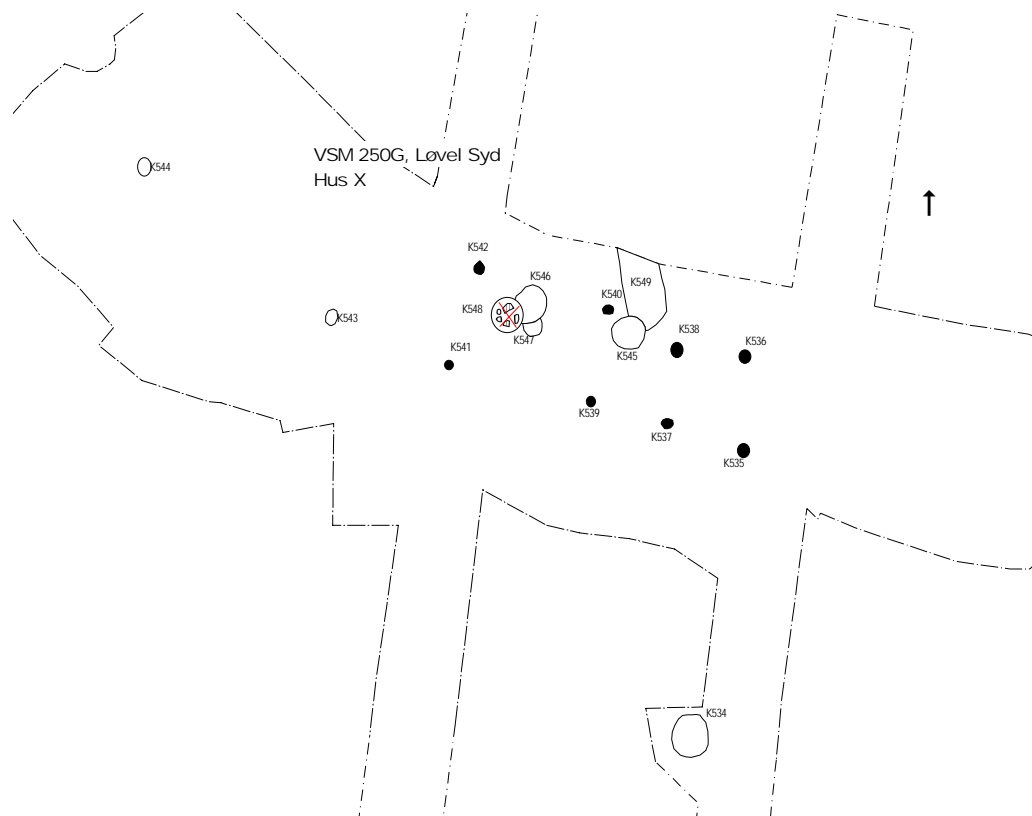

Figur 3. Plan der viser det udgravede område med alle de fundne hustomter markeret. Hus X kan dateres til yngre bronzealder. Formodentlig er også hus XII fra denne periode (husene er markeret med grønt). De øvrige hustomter kan dateres til ældre germansk jernalder.

Bronzealderbosættelsen på Løvel Syd

Fra bronzealderen blev der ugravet en hustomt samt adskillige koge- og affaldsgruber. Huset har været 10-11 m langt og 6 m bredt. Taget har været båret af to parallelle stolperækker, som var de eneste spor af hustomten, der var bevaret.

I to af stolpehullerne fra disse tagbærende stolper blev der fundet lerkarskår, som daterer hustomten til yngre bronzealder (1100-500 f.Kr.f.). I husets vestende blev fundet en koge-grube, som formodentlig har fungeret i husets levetid.

Figur 4. Hus X, som kan dateres til yngre bronzealder. Af huset er bevaret sporene efter de tagbærende stolper – markeret med sort – samt husets ildsted, markeret med et rødt kryds.

En del af gruberne på stedet har givetvis været materialegruber, hvor man har gravet undergrundens lerblandede sand op til forskelligt formål i forbindelse med husbyggeri, tilvirkning af lerkar, hvor leret er blevet magret hermed m.m.

Siden er nedgravningerne blevet brugt til affald. En del af affaldet er for længst formludet, men tilbage ligger eksempelvis ituslåede lerkar.

På lokaliteten ligger et par koncentrationer af koge-gruber, hvilket er karakteristisk for perioden. Koge-gruberne er markeret med et X på oversigtsplanen på figur 1. Flere af dem indeholdt en del lerkarskår. Et eksempel ses på figur 5.

Et udbredt fænomen fra denne periode er også lange rækker af koge-gruber. En sådan er registreret lige nord for lokaliteten Løvel Syd. Den er afsat på kortet figur 1 og har nr. 142.

Figur 5. Skår fra et meget stort lerkar (250G160), hver med et vandret fladt, tapformet øre. Skåret nederst til højre måler 13 x 9 cm. Karret, som er fundet i en grube(K421) kan dateres til yngre bronzealder og har sandsynligvis været brugt af beboerne i bronzealderhustomten (hus X).

Bebyggelsen fra yngre jernalder på Løvel Syd

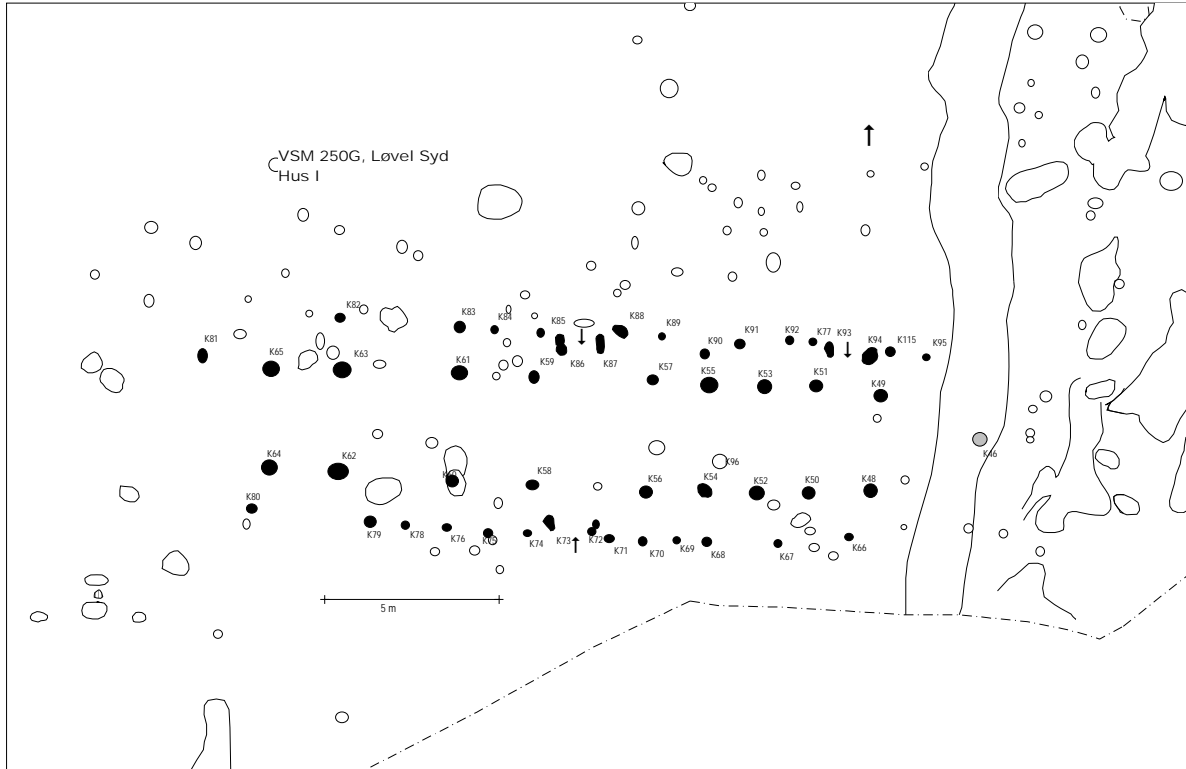
Der blev udgravet en del af en landsby fra ældre germansk jernalder (400-550 e.Kr.f.) På den udgravede del af denne har der ligget 5-6 gårde i en-to faser.

En gård fra den tid har typisk bestået af et øst-vestorienteret, såkaldt langhus med bolig i vestenden og stald i østenden. Ved husets midte har der været et indgangsrum med adgang fra både nord og syd, hvorfra man har kunnet gå ind i henholdsvis boligen og stalden. Det vil sige en fælles indgang for mennesker og dyr (se figur 6).

Foruden langhuset, som har været gårdens hovedhus, har der været en eller flere mindre økonomibygninger.

Som i bronzealderen har taget været båret af to rækker parallelle stolperækker. Væggene har bestået af stolper sat med jævne mellemrum. Mellem stolperne har der været risfletning, som har været lerklinet. Taget har antagelig været tækket med rør/strå.

Langhusets boligdel har sandsynligvis været opdelt i flere rum, hvilket kendes fra tilsvarende bebyggelser. Herfra ved man også, at ildstedet har været placeret midt i boligen og at gulvet har bestået af stampet ler. Der var bevaret resterne af ét ildsted på lokaliteten, som kan have været i brug i hus VIII. De øvrige ildsteder er sammen med husenes lergulve med tiden blevet pløjet op.

Figur 6. Grundplan af hus 1, som har været ca. 22 m langt og ca. 5,5 m bredt. Omtrent ved husets midte – markeret med pile- har der været to indgange. En fra nord og en fra syd. Vest herfor har husets boligdel ligget og øst for har stalden været. Der har været endnu en indgang fra nord til stalden – ligeledes markeret med en pil.

Figur 7. Lerkar (250G126), 14,5 cm højt, som blev fundet i sporet efter en tagbærende stolpe (K53) i hus I.

I stalden har der været plads til opstaldning af kvæg og givetvis plads til andre husdyr: svin, får og høns.

Det er vanskeligt præcist at sige, hvad de enkelte økonomibygninger har været brugt til, da der ikke er gjort genstandsfund som vidner herom. Det formodes, at her har været opbevaring af redskaber og afgrøder (sikkert også afgrøder på loftet i hovedhuset) samt at de kan have fungeret som værksteder af forskellig art.

Bygningerne har været omgivet af et hegn, således at man har kunnet holde dyrene ude fra gårdspladsen. Hegnene har ligeledes været sat af stolper med risfletning imellem.

På Løvel Syd blev der udgravet i alt ni større (hus I, II, III, IV, V, VIa, VII, VIII og XI) og to mindre (hus VIb og IX) treskibede langhuse samt et lille hus/staklade, som ligger lige vest for hus V (se figur 3).

Hustomterne har udgjort fem-seks gårde i en-to faser med delvist bevarede hegnsforløb.

Figur 8. På Løvel Syd bestod den bedst bevarede – og største – gård af et 35 m langt og 5,5 m bredt langhus), tre større økonomibygninger samt et lille hus -, måske en staklade. Gården har været omgivet af et hegn, der viser, at gårdspladsen har været på næsten 3.000 m²

Hustomterne I, II, VIII og XI kan have udgjort to-tre gårde i en-to faser. Hus VII kan ved hjælp af hegnsforløbene knyttes sammen med husene VIa og VIb samt antagelig hus V og det lille hus lige vest herfor. Hus III og IX kan have udgjort et selvstændigt gårdsanlæg og endelig kan hus IV repræsentere en gård, hvortil der ikke er registreret tilhørende økonomibygninger.

Figur 9. Halsen af et lerkar (250G143) fundet i en økonomibygning (det lille hus vest for hus V – i K190). Karret er ornamenteret med omløbende furer (kannelering), afbrudt af en indprykket roset. Herunder er der vinkelbånd. Skåret er 7 cm højt.

Den bedst bevarede – og største – gård (se figur 8), har bestået af et 35 m langt og 5,5 m bredt langhus (hus VII), tre større økonomibygninger (hus V , VIa og VIb) samt et lille hus - måske en staklade. Husene VIa og VIb har sandsynligvis afløst hinanden

*Figur 10. Knusesten – granitsten - der har været anvendt som værktøj. Stenen til venstre (250G147) er 10 x 11 cm og har knusemærker i begge ender. Den er fundet i en kogestensgrube (K196). Stenen til højre (250G191) er fundet i et stolpehul (K757) og har knusemærker hele vejen rundt. Den er ca. 9 cm i diameter
De forskellige måder knusemærkerne sidder på viser forskellig brug af de to sten. Stenene er omhyggeligt udvalgt, så de ligger godt i hånden til arbejdet.*

Gårdens hegnede areal har været på næsten 3.000 m²

I stolpehuller til gårdens bygninger er der fundet skår fra lerkar, som ud fra deres form og ornamentik daterer gården til ældre germansk jernalder, d.v.s. perioden 400-550 e.Kr.f. Et eksempel herpå ses på figur 9.

I en affaldsgrube (K526) ved hus VIa blev der fundet en stump af et knivsblad af jern (250G174) og i et stolpehul i hus VII (K602) spidsen af et jernsøm/en jernnagle (250G187).

I landsbyen er der blevet brugt og produceret mange ting, hvilket de fundne genstande vidner om. Der blev især gjort fund af skår fra lerkar. Lerkarrene har været brugt i husholdningen til mange formål og i mange forskellige størrelser: store forrådskar, kogekar, mælkekar, sikar spiseskåle, kopper m.m.

I hver husholdning har der også været en kværn til formaling af mel. På lokaliteten Løvel Syd blev der også fundet et par kværnsten til såkaldte drejekværne, som har bestået af en under- og en overdel, hver med et hul i midten. Ned gennem hullerne har der siddet en stok. Den øverste del har været fæstnet hertil og har således kunnet drejes rundt.

Til at bilde (skærpe) kværnstenene, så de kunne blive ved at være effektive, brugte man en knusesten (se figur 10).

Spredt i landsbyen er fundet adskillige knusesten, som har været brugt til mange forskellige formål. I husholdningen desuden til eksempelvis at knuse urter m.m. og som slagsten til forskelligt formål i forbindelse med værkstedsaktiviteter.

Figur 11. Glittesten (250G136) er fundet i et stolpehul i hus II (K148). Den er 7 cm i diameter og 3,5 cm tyk. Den er flad og glat på undersiden.

I et stolpehul i hus II blev der fundet en glittesten. Den har pottemageren brugt til at glatte overfladen på lerkarrene med inden de blev ornamenteret og brændt.

Ved den største af gårdene blev der udgravet tre gruber med jernslagter (se figur 12), som viser spor efter jernudvinding (K260, K282 og K283). Der har ikke været tale om nogen stor produktion, så man har fortrinsvis handlet sig til den nødvendige mængde jern til redskaber eller handlet sig til færdige redskaber.

Som tidligere nævnt blev der i henholdsvis en grube (K526) ved hus VIa og et stolpehul i hus VII (K602) fundet en stump af et knivsblad af jern (250G174) og spidsen af et jernsøm/en jernnagle (250G187). Genstandene kan have været tilvirket af egenproduceret jern.

Figur 12. Stumper af jernslag (250G181), som er restproduktet efter jernudvinding. Cirklen er 20 cm i diameter.

På et tidspunkt har man opgivet landsbyen og er flyttet til et sted i nærheden. Det var helt almindeligt i oldtiden at man flyttede rundt inden for et nærmere afgrænset resourceområde. Som regel boede man 3-4 generationer et sted, hvorefter landsbyen blev flyttet. Vi ved ikke, hvor landsbyen blev flyttet hen, men det kan kommende udgravninger i området måske vise os.

Når en landsby blev flyttet blev arealerne dyrket over. Vi har ikke spor efter de forhistoriske marker, men – antagelig fra den tidlige middelalder – er der spor efter højryggede agre hen over oldtidsbebyggelsen.

Middelalderens agersystem

Fra antagelig den tidlige middelalder er der spor efter højryggede agre hen over oldtidsbebyggelsen.

De kaldes højryggede agre, fordi datidens plov, muldfjælsploven vendte jorden op mod markens midte ved pløjningen, derved blev markerne ca. 20 cm højere på midten end i mellemrummene (agerrenerne), som er dem, der kan erkendes i terrænet i dag (under mulden). Agrene var lange og smalle – de har haft en bredde på 7-10 m - da ploven var vanskelig at vende med. Der kendes eksempler på marker/agre, der er op mod 2-300 m lange.

På denne tid opføres også den middelalderlige Løvel Kirke, som er påført omkring år 1100.

Figur 13. Agerrenerne markeret med lysegråt. Renene er skellene mellem de enkelte marker.

Løvel Syd i et lokalt perspektiv

Udgravningerne ved Løvel Syd har givet øget indsigt i bronzealderens samfund set i relation til de tidligere gjorte fund tæt ved Løvel og helt ny viden om yngre jernalders bebyggelse, der ikke tidligere er registreret i området.

Med udgravningen af hustomten fra yngre bronzealder, har vi nu også et sikkert kendskab til bebyggelsen. Der er som tidligere nævnt lige nord for Løvel Syd undersøgt en række af kogestensgruber (nr. 142 på kortet fig. 1), som er karakteristisk for perioden.

Vest for Løvel Syd ligger en samling gravhøje på en omtrent nord-sydgående linje. Gravhøjene er fra yngre stenalder og ældre bronzealder. Det har været almindeligt at bruge højene til flere begravelser og i flere af dem er der således fundet urner fra yngre bronzealder. Det kan være beboerne fra Løvel Syd, der har haft gravplads her.

Desuden er der gjort nogle helt særlige fund fra bronzealderen i området, der er med til at sætte udgravningerne ved Løvel Syd i perspektiv.

I bronzealderen har det været skik at ofre smykker og våben i moser, enge, søer og åer. Omkring år 1000 f.Kr.f. blev der i en lille mose mellem Løvel og Bjerregrav ofret et *sværd*. Det er et særligt velbevaret og fint eksemplar. Sværdet er af bronze med greb af horn og kan dateres til yngre bronzealder. Fra samme mose stammer også en spydspids og en dolk fra yngre stenalder.

Mellem Løvel og Pederstrup, ca. 2 km nordøst for Løvel Syd blev der i 1890 fundet et *depot* med adskillige bronzegenstande, her i blandt en halskrave og rester af et lille hængekar.

Endelig er der ca. 750 m vest for Løvel Syd gjort et helt specielt fund, nemlig en såkaldt *edsring* ligeledes fra yngre bronzealder. Edsringen er af guld. Det er en kraftig arming, som har været båret af en mand med særlig status.

Fra den tidligste del af jernalderen er der fundet en plankevej, *Løvelvejen*, (Sb 136/165), som kan følges over en strækning af 215 m ud i Skalsådalene der på dette sted er over 1 km bred. Vejen er lagt af egeplanker på tværs af kørevejen og den er 3 m bred. Egeplankerne er spejlkløvede og op til ½ m brede.

Ved hjælp af dendrokronologi (årringstælling) kan vejen dateres til år 401 f.Kr.f.

Dette fund er af så stor betydning, at området er udlagt som kulturarvsareal, da der er tale om et særligt bevaringsværdigt fund. Dette er næppe den første vejforbindelse over ådalen.

Den livlige trafik er fortsat til i dag. Lige op ad hovedvej A13, syd for Bjerregrav ligger resterne af den gamle *Løvel Bro*, som var en vigtig færdselsforbindelse i middelalderen. Løvel Bro var sat af kvadersten af granit.

Jernalderens bebyggelse har hidtil kun været erkendt som spredte bopladsspor i form af gruber og nogle stolpehuller, der kan henføres til ældre jernalder. Endvidere er der et par fine gravfund, der viser, at der har ligget bebyggelse fra perioden i nærheden. Det viser dog klart, at der har været kontinuitet i bebyggelsen fra yngre bronzealder til den udgravede landsbybebyggelse fra yngre jernalder på Løvel Syd.

Således har denne udgravning ydet et vigtigt bidrag til forståelsen af oldtidsbebyggelses udvikling og struktur i området.

Vi har ikke kendskab til beboernes grave, men det kan kommende udgravninger i nærheden måske give anledning til. Vikingetidens bebyggelse- og gravplads kender vi heller ikke. Det er ligeledes en brik, der mangler for at slutte ringen tilbage til Løvel Syd, hvor vi har fundet resterne af et agersystem fra middelalderen.

Løvel Syd i et regionalt perspektiv

I området omkring Løvel er der således gjort flere meget spændende fund, som sætter udgravningerne ved Løvel Syd i et særligt perspektiv. Beliggenheden ved den gamle hovedfærdselsåre ned gennem Jylland – Hærvejen – har betydet, at man har været tæt på forbindelserne til den store verden.

Især bronzealderfundene giver mulighed for analyser af samfundets hierarkiske opbygning.

Jernalderbebyggelsen er relativt velbevaret og kan give et godt bidrag til videre udforskning af periodens bebyggelser.

Udgravningerne er på den baggrund et vigtigt bidrag til udforskningen af oldtidsbebyggelserne i såvel bronze- som jernalder set i et regionalt perspektiv med henblik på at fastlægge bebyggelsens og samfundets udvikling og struktur.

Figur 14. Del af et lille lerkar (250G122). Karret er 8,5 cm højt og har en bred, båndformet hank. Stammer fra en grube med kogesten (K47) og kan dateres til overgangen yngre bronzealder/ældre jernalder.

Relevant litteratur

Bertelsen, John B., m.fl.:

Bronzealderens bopladser i Viborg Amt. 1996.

Jensen, Jørgen: Danmarks Oldtid – Bronzealder 2000-500. 2002.

Thorvildsen, Knud: En gammel vej – en ny datering. S. 80-81. MIV 3, 1973.

Vellev, Jens: Fem himmerlandske kvaderstensbroer. Rekonstruktion af et middelalderligt vejnet. hikuin 1, 1974, s. 69-80.

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:

VSM 250G

Lokalitet :

Løvel Syd

Sogn, herred og amt:

Løvel, Nørlyng, Viborg

Dansk Kulturhistorisk Centralregister:

130808-162

Kulturarvsstyrelsens j. nr.:

O.0646/02

Bygherre:

Tjele Kommune

Areal:

Ca. 1,2 ha.

Rendegravemaskine fra:

Birger Larsen, Viborg

Deltagere i udgravningen:

Daglig leder: Marlene R. Beck

Studenter: Jesper Hansen

Sanne Boddum

Søren Davidsen

Detektorafsøgning:

Bent Pilgaard

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af bygherren.

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
3. Brokbakken – en samlingsplads(?) fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. Under udarbejdelse.
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Under udarbejdelse
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkil Kiildsen. 2006
12. Ettrupvej, Fjelsø – to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

Gengivet med tilladelse fra tidsskriftet SKALK